

Свистак-Яроцька Оксана – здобувач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, e-mail: svoxana@mail.ru

Svystak-Yarotska Oksana – degree-seeking student of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, e-mail: svoxana@mail.ru

Цитуйте цю статтю як:

Свистак-Яроцька О. Концепція природи в релігійній та філософсько-етичній думці Японії як основа особливого ставлення японців до природи / Оксана Свистак-Яроцька // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 160–167.

Cite this article as:

Svystak-Yarotska O. The Concept of Nature in Japan Religious and Philosophical-Ethical Doctrines as a Basis for Reverent Attitude of Japanese People Toward Nature, *Pedagogical Discourse*, 2016, Issue 20, pp. 160–167.

УДК 373.51:502.1(045)

СЕРГІЙ СКРИПНИК,

кандидат педагогічних наук

(Україна, Хмельницький, Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти)

SERHII SKPYRNYK,

candidate of pedagogical sciences

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education)

Особливості формування активної екологічної позиції учнів старших класів

Peculiarities of Formation of Senior Pupils' Active Environmental Position

У статті автором здійснено аналіз особливостей та умов формування активної екологічної позиції учнів старших класів.

Діагностуючи сформованість екологічної позиції старших школярів, дійшли висновків, що шкільна система навчально-виховної роботи з екології спрямована переважно на набуття учнями певних екологічних знань. Екологічні ж проблеми просто констатуються, а природоохоронна діяльність має виключно ситуативний або випадковий характер, тобто відбувається підміна екологічного виховання екологічною освітою. Внаслідок цього у школярів формується пасивна екологічна позиція.

Охарактеризовано умови формування активної екологічної позиції учнів. Актуалізовано значення інтересу та правильності формування мети при навчально-виховній діяльності в процесі формування активної екологічної позиції учнів старших класів.

Ефективність формування активної екологічної позиції старшокласників залежить від радикальних змін у загальних підходах до нього та утвердження справжнього співробітництва між учителем і учнем, від вміння застосовувати вчителем загальноприйнятні та інтерактивні методи навчання й виховання.

Ключові слова: *умови формування активної екологічної позиції учнів.*

In the article the author analyzes peculiarities and conditions for formation of active environmental position of senior pupils.

Analyzing environmental positions of secondary school senior pupils we came to a conclusion that the school system of ecological education mainly leads to enriching pupils' knowledge of Ecology. Pupils are just informed about ecological problems while preservation of the environment recedes into the background. As a result, the secondary school education forms a passive environmental position of pupils.

In the article we analyze factors that lead to formation of active environmental position of senior pupils. Among them a factor of pupils' motivation is of great importance.

To increase the efficiency of environmental education, radical changes in its organization are required. Its effectiveness depends on applying cooperation between a teacher and a pupil and interactive technologies in educational process.

Key words: *conditions for the formation of active environmental position of senior pupils.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Із загостренням екологічної ситуації, зумовленої антропогенними перетвореннями природного середовища, та необхідністю розв'язання екологічних проблем виникла необхідність впровадження екологічної освіти та виховання в школі як пріоритетних освітньо-виховних напрямів, що відіграють вирішальну роль у формуванні системи моральних цінностей, відповідних світоглядних позицій та переконань, свідомого ставлення до навколишнього середовища. Адже реальна та психологічна готовності особистості до вирішення екологічних проблем формуються у старшому шкільному віці, насамперед на засадах активної екологічної позиції.

Аналіз досліджень і публікацій... Розкриття сутності та значення позиції особистості, визначення її складових компонентів, характеристики мотиваційно-потребнісної складової, визначення вікових особливостей формування позиції особистості здійснено Б.Г.Ананьєвим, Л.І.Божович, В.М.Мясищевим, Д.І.Фельдштейном.

Методологічні та теоретичні засади екологічного виховання школярів обґрунтовано І.Д.Зверевим, А.Н. Захлебним, І.Т.Суравегиною, Г.П.Пустовітом та ін.

Дослідження з екологічного виховання, здебільшого, присвячено формуванню екологічної культури школярів. Зокрема, досліджено особливості педагогічного процесу розвитку певних компонентів екологічної культури у вихованців різних вікових груп: дошкільників - Л.В.Іщенко, Г.С.Марочко, В.В.Маршицька, З.П.Плохій, молодшого шкільного віку – Г.П.Волошина, Л.М.Різник, Л.В.Шаповал, підлітків – О.В.Король, О.В.Лабенко, Р.А.Науменко, О.Л.Пруцакова, О.М.Лабезна старшокласників – О.О.Колонькова, С.Г.Лебідь, Н.В.Левчук, С.В.Скрипником.

Таким чином, створено необхідне теоретичне підґрунтя для проведення подальших досліджень процесу формування позиції особистості учнів у сучасній школі.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз особливостей формування активної екологічної позиції учнів старших класів.

Виклад основного матеріалу... Формування активної екологічної позиції учнів як патріотів України в умовах: надзвичайно складного економічного та екологічного становища має важливе загальнодержавне значення. Яке сприятиме розв'язанню соціальна економічних, екологічних і геополітичних проблем. Аналіз тенденцій глобальних, регіональних і локальних змін у природних екосистемах та біосфері загалом свідчить про нагальну потребу формування у молоді ґрунтовних екологічних знань, культури спілкування з природою, необхідних навичок раціонального природокористування. Незалежна Україна в подальші розбудові своєї державності повинна орієнтується на основні принципи сталого розвитку, декларовані міжнародним співтовариством на Конференції ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, які передбачають збалансування потреб суспільства й можливостей природи.

Однак результати цілеспрямованого педагогічного експерименту свідчать, що глобальні екологічні проблеми хвилюють лише 6% старшокласників; місцеві – 13%. Цікавляться проблемами охорони довкілля – 35%, готові брати участь у природоохоронній діяльності – 28%, безпосередньо беруть участь – 18%. Впевнені в особистій значущості щодо покращення екологічного стану довкілля 8%, вважають себе природодослідниками 12% школярів. Про низьку сформованість екологічної позиції учнів свідчить і велика кількість порушень ними правил поведінки у навколишньому середовищі.

Діагностуючи сформованість екологічної позиції старших школярів, дійшли висновків, що шкільна система навчально-виховної роботи з екології спрямована переважно на набуття учнями певних екологічних знань. Екологічні ж проблеми просто констатуються, а природоохоронна діяльність має виключно ситуативний або випадковий характер, тобто відбувається підміна екологічного виховання екологічною освітою. Внаслідок цього у школярів формується пасивна екологічна позиція. Найчастіше це спостерігається у випадках, коли вчителі ігнорують той факт, що особистісна екологічна позиція учнів виробляється лише в процесі активної природоохоронної діяльності. Слід враховувати, що вчителів бракує часу для залучення учнів до практично зорієнтованої діяльності з охорони природи, оскільки екологічне виховання старшокласників здійснюється, головним чином, на уроках [1].

Найефективніше засвоєння екологічних норм і вимог, усвідомлення наслідків будь-яких заходів наукового, виробничого та соціального змісту, пов'язаних із впливом на довкілля, відбувається в процесі залучення учнів до природоохоронної діяльності. Тим самим закладаються основи для виховання особистості з високим рівнем екологічної обізнаності, культури і формування нового типу екологічного мислення та поведінки у навколишньому середовищі, що вказують на сформованість активної екологічної позиції особистості. У зв'язку з тим, що шкільна система виховних заходів не прилучає дітей до розв'язання важливих екологічних проблем, особливо актуальним залишається створення спеціалізованих класів природничого профілю: зі спецкурсами та спецпрактикумами з екології. Враховуючи те, що активне ставлення учнів до охорони довкілля

та раціонального природокористування може бути сформоване лише у процесі самостійної практичної діяльності та особистого осмислення отриманих результатів, у таких класах збільшена кількість годин на дослідницьку роботу школярів, передбачені навчально-виховні екскурсії, природоохоронні заходи [2].

Необхідність посилення екологізації шкільної освіти та виховання зумовили потребу визначення умов формування активної екологічної позиції школярів у навчанні. До таких умов можна віднести:

- врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку;
- врахування пізнавальних екологічних інтересів учнів;
- чітке визначення мети екологічного виховання старшокласників;
- впровадження новітніх навчально-виховних технологій;
- особливу роль учителя в організації екологічного навчання та виховання.

Сучасні тенденції суспільного розвитку переконують у тому, що система екологічної освіти та виховання має відповідати динамічному розвитку світової цивілізації. Стало очевидним, що вирішення екологічних проблем залежить від екологічно освічених, гуманістично орієнтованих особистостей. Для формування нового гуманно-морального ставлення до природи потрібно розвивати екологічну свідомість та мислення школярів, практичний досвід раціонального природокористування, вміння приймати екологічно доцільні рішення у майбутній професійній діяльності. Адже розв'язання глобальних екологічних проблем не відбудеться, якщо спеціалісти у своїй професійній діяльності не усвідомлюватимуть необхідність гармонійного співіснування людини та природи [3].

Аналіз шкільної практики свідчить, що ті профільні класи, які сьогодні може запропонувати школа, більшій мірі не задовольняють всіх запитів та ініціатив старших школярів щодо їх вибору. З точки зору орієнтації на особистість учнів це значно звужує можливості реалізації кожним з них власних освітніх потреб, пізнавальних інтересів, здібностей і нахилів.

Рушійною силою вибору навчальної діяльності підлітків є інтерес. Інтерес – це вибірково скерованість особистості, яка виявляється в прагненні до пізнання (наприклад, природних об'єктів і явищ навколишнього середовища тощо), спонукає до дій і досягнення мети, формується в процесі розвитку людини під впливом навчання й виховання. В інтересах поєднуються пізнавальні, емоційні, комунікативно-вольові риси індивіда. Вони можуть виникати і змінюватися на основі пізнавальних потреб. Формуються інтереси за такими етапами: зацікавленість, допитливість, направлений інтерес, схильність до усвідомленого пізнання та самопізнання, творчого пошуку. При цьому необхідно враховувати, що учні середнього та старшого шкільного віку вже мають власні судження та погляди на екологічні проблеми; по-своєму ставляться до природних об'єктів, явищ, екологічних катастроф та ін. Врахування механізму формування пізнавальних потреб допоможе вчителю підтримати ініціативу школярів у прагненні глибше ознайомитися з проблемами охорони навколишнього середовища і створити сприятливі умови для формування активної екологічної позиції особистості [4].

Залучення учнів до виконання таких конкретних природоохоронних заходів, як здійснення моніторингу довкілля, екологічні конкурси, вікторини, ігри, виконання творчих завдань екологічного спрямування тощо дозволять учителям найкраще виявити пізнавальні екологічні інтереси школярів. Цьому сприяє й існуюча в сучасній школі система позаурочної (спецкурси, факультативи), позакласної (шкільні гуртки за інтересами, секції тощо) та позашкільної (мережа закладів позашкільної діяльності) виховної роботи [5]. Під час відвідування факультативів, гуртків, секцій школярі найчастіше задовольняють свої пізнавальні потреби та інтереси) набувають базових екологічних знань, умінь, навичок. Окрім того, це орієнтує учнів на свідомий вибір профільного класу в старшій школі.

Анкетування старших школярів, аналіз суджень, висловлювань, здійснених на основі тренінгів, суперечливих ситуацій, дозволять учителям:

- виявити спектр екологічних інтересів учнів;
- простежити в динаміці процес розвитку цих інтересів;
- здійснити діагностику отриманих результатів;
- розробити конкретні особистісно зорієнтовані технології навчання й виховання, спрямовані на розвиток інтересу до пізнання і збереження природи, формування активної екологічної позиції учнів старших класів [6;1].

Однією з умов організації екологічного виховання старших школярів є чітке визначення його мети. Мета – це кінцевий результат, заради якого створюється система. І будь-яка дія педагога повинна відповідати поставленій меті. Визначення мети виховання є не лише керівництвом до дії, а і критерієм проведення виховного процесу, спрямованого на розвиток і формування особистості вихованця. Причому мета виховання віддзеркалює й основні вимоги до школярів на різних етапах

їхнього вікового розвитку і залежить від специфіки виховної установи (дошкільний заклад освіти, школа, позашкільні установи, сім'я) або окремих освітньо-виховних процесів (уроки, позакласні заходи тощо) [7; 5].

Головною метою екологічного виховання має стати формування світогляду, екологічного мислення, здатності до системного аналізу екологічних проблем і творчого їх розв'язання. Кінцевою метою екологічного виховання є сформованість активної екологічної позиції особистості, стрижнем якої є система суспільно важливих цінностей. Система цінностей визначає позицію людини до навколишнього світу, регулює його стан і проявляється в багатогранній орієнтації, діяльності і поведінці людини. Сформованість активної екологічної позиції особистості вказує на високий рівень екологічної культури. Складовими якої є: екологічна свідомість, екологічні переконання, екологічний світогляд, готовність до екологічної діяльності, ціннісне ставлення до навколишнього середовища [8; 9].

Екологічна культура як складна риса особистості, що включає розуміння людиною цінностей правильного поведіння в природному середовищі, усвідомлення природи як національного суспільного надбання й уміння передбачати наслідки різноманітних впливів на неї, здатність діяти в природі відповідно до її законів. Визначаючи екологічну культуру школяра як інтегративну якість особистості, що відповідає рівню розвитку її в сфері екологічної діяльності, О.В.Король доводить, що структурними компонентами цієї якості є система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і наслідків діяльності людини і суспільства у природі, екологічних ціннісних орієнтацій, норм та правил поведінки у довкіллі, потреби у спілкуванні з природою й готовності до природоохоронної діяльності, вмінь та навичок з вивчення та охорони природи [10]. Л.В. Шаповал у структурі екологічної культури виділяє інтелектуальний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти [11]. Г.П. Пустовіт визначає науковий, ціннісний, нормативний та діяльнісний компоненти екологічної культури [12]. Таким чином, майже всі автори розглядають екологічну культуру як складову загальної культури особистості, що проявляється в конкретних знаннях, уміннях і навичках, свідомій екологічній поведінці, діяльності, відповідальному ставленні до охорони природи і є результатом екологічного виховання та передумовами сформованості активної екологічної позиції учнів.

Нові технології навчання й виховання можуть розроблятися лише добре підготовленими у професійному відношенні педагогами, які володіють програмовим матеріалом, знають закономірності освітньо-виховних процесів, мають високу методичну культуру, володіють психологією взаємодії. Розробка і використання педагогічних технологій має здійснюватися з урахуванням законів і принципів виховання, які забезпечують успіх, регулюючи діяльність педагога і учня. Саме тому «педагогічні інновації останніх років спрямовані на посилення тих положень педагогіки, які звертають увагу на вихованця як на особистість, формування його самостійності, встановлення гуманних, довірливих стосунків між ним та вихователем» [13; 1].

Це дає підстави стверджувати, що вибір навчально-виховної технології – це завжди вибір системи взаємодії вчителя з учнем. Разом із тим аналіз шкільної практики засвідчив, що якісно нового рівня виховної роботи сьогодні не досягнуто. За даними нашого педагогічного дослідження, 65% вчителів вважають, що вони налагодили контакт з учнями, але учні цього не підтверджують.

Висновки... Отже, ефективність формування активної екологічної позиції старшокласників залежить від радикальних змін у загальних підходах до нього та утвердження справжнього співробітництва між учителем і учнем, від вміння застосовувати вчителем загальноприйнятні та інтерактивні методи навчання й виховання. Тут ідеться про вироблення нового педагогічного мислення щодо побудови нової парадигми шкільної екологічної освіти, головними і визначальними умовами якої є впровадження особистісно зорієнтованих технологій навчання й виховання.

До перспективних напрямів досліджень у даній сфері вважаємо за доцільне віднести такі проблеми: удосконалення моделі формування активної екологічної позиції учнів старших класів; розроблення піраміди аксіомальних факторів впливу на освітню діяльність учнів, в системі формування активної екологічної позиції учнів.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Ясинська А. Психолого-педагогічні умови організації екологічного виховання старших школярів // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С 13–15. / *Iasynska A. Psykholoho-pedahohichni umovy orhanizatsii ekolohichnoho vykhovannia starshykh shkoliariv (Psychological-pedagogical conditions of organizing of ecological education of senior pupils)*, *Ridna shkola*, 2001, Issue 3, pp. 13–15. [in Ukrainian].
2. Лазебна О. М. Формування активної екологічної позиції школярів / О. М. Лазебна // Рідна школа. – 2003. – №6. – С. 58–60. / *Lazebna O. M. Formuvannia aktyvnoi ekolohichnoi pozytsii shkoliariv (Formation of active ecological position of senior pupils)*, *Ridna shkola*, 2003, Issue 6, pp. 58–60. [in Ukrainian].
3. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды / Н.Ф. Реймерс. – М. : Просвещение,

1992. – 320 с. / Rejmiers N. F. *Oxрана prirody i okruzhayushhej cheloveka sredy (Preservation of the nature and environment)*, Moscow, Prosveshhenie, 1992, 320 p. [in Russian].

4. McDougall W. *An Introduction to Social Psychology*. Courier Dover Publications, 2003. [in English].

5. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта та виховання в Україні у векторах сучасного розвитку / Г. П. Пустовіт // Освіта та педагогічна наука. – 2013. – № 3. – С. 5–10. / Pustovit H.P. *Pozashkilna osvita ta vykhovannia v Ukraini u vektorakh suchasnoho rozvytku (Modern out of school education and upbringing in Ukraine)*, Osvita ta pedahohichna nauka, 2013, Issue 3, pp. 5–10. [in Ukrainian].

6. Скрипник С. В. Психолого-педагогічні аспекти формування активної екологічної позиції учнів / С. В. Скрипник // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – № 4 – С. 55–59. / Skrypnyk S. V. *Psykhologo-pedahohichni aspekty formuvannia aktyvnoi ekolohichnoi pozysii uchniv (Psychological-pedagogical aspects of senior pupils' active environmental position formation)*, Naukovi zapysky. Seriya «Psykhologo-pedahohichni nauky», 2014, Issue 4. pp. 55–59. [in Ukrainian].

7. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання // Початова школа. – 1994. – № 9/10. – С. 4–8. / Bekh I. D. *Vidpovidalnist osobystosti yak meta vykhovannia (Personal responsibility as an aim of education)*, Pochatova shkola, 1994, Issue 9/10, pp. 4–8. [in Ukrainian].

8. Скрипник С. В. Фундаментальність формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів / С. В. Скрипник // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2014. – № 1. – С. 72–76. / Skrypnyk S. V. *Fundamentalnist formuvannia tsinnisnoho stavlennia do pryrody v uchniv starshykh klasiv (Fundamental formation of valuable attitude to the nature among senior pupils)*, Nova pedahohichna dumka, 2014, Issue 1, pp. 72–76. [in Ukrainian].

9. Лазебна О. М. Екологічне виховання підлітків / О. М. Лазебна // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць. Випуск 21. За загальною редакцією академіка АПН України Євтуха М. Б., укладач – О. В. Михайличенко. – К. : Видавничий центр КНЛУ, НМАУ, 2002. – С. 178–181. / Lazebna O. M. *Ekolohichne vykhovannia pidlitkiv (Ecological education of teenagers)*, Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovanannia, Kyiv, Vydavnychiy tsentr KNLU, NMAU, 2002, pp. 178–181. [in Ukrainian].

10. Король О. В. Формування екологічної культури учнів V-VI класів у процесі вивчення інтегративного курсу «Навколишній світ» : Дис. канд. пед. Наук / О. В. Король. – Суми, 1999. – 165 с. / Korol O. V. *Formuvannia ekolohichnoi kultury uchniv V-VI klasiv u protsesi vyvchennia intehratyvnoho kursu «Navkolyshnii svit» (Formation of ecological culture of the 5-6th grades pupils in the process of study of integrated course «Environment»)*, Sumy, 1999, 165 p. [in Ukrainian].

11. Шаповал П. В. Екологічне виховання молодших школярів у процесі вивчення природознавчих предметів: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. – К., 1999. – 19 с. / Shapoval P. V. *Ekolohichne vykhovannia molodshykh shkoliariv u protsesi vyvchennia pryrodoznavchykh predmetiv: Autoref. kand. ped. nauk (Ecological education of junior pupils in the process of nature sciences studying)*, Kyiv, 1999, 19 p. [in Ukrainian].

12. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : [моногр.] / Григорій Петрович Пустовіт; В.о. АПН України. Ін-т проблем виховання. – К., Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с. / Pustovit H. P. *Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoi osvity i vykhovannia uchniv 1-9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh (Theoretical-methodological fundamentals of ecological education and upbringing of the 1-9th grades pupils in out of school educational institutions)*, Kyiv, Lugansk, Alma-mater, 2004, 540 p. [in Ukrainian].

13. Скрипник С. Теретико-методичні аспекти моделювання виховного середовища навчального закладу / С. Скрипник // Обрії. – 2013. – № 2 (37). – С. 29–34. / Skrypnyk S. *Teretyko-metodychni aspekty modeliuвання vykhovnoho seredovyshcha navchalnoho zakladu (Theoretical-methodological aspects of modeling of educational environment of an educational institution)*, Obrii, 2013, Issue 2 (37), pp. 29–34. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «30» березня 2016 р.

Стаття прийнята до друку: «13» квітня 2016 р

Рецензенти:

Берека В. – доктор педагогічних наук, професор

Пустовіт Г. – доктор педагогічних наук, професор

Скрипник Сергій – старший викладач кафедри теорії та методики природничо-математичних дисциплін Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, e-mail: skrypnyk_s@ukr.net

Skrypnyk Serhii – senior lecturer of the chair of theory and methodology of natural and mathematical sciences of Khmelnytsky Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, candidate of pedagogical sciences, e-mail: skrypnyk_s@ukr.net

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Скрипник С. Особливості формування активної екологічної позиції учнів старших класів / Сергій Скрипник // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 167–171.

Skrypnyk S. Peculiarities of Formation of Senior Pupils' Active Environmental Position, *Pedagogical Discourse*, 2016, Issue 20, pp. 167–171.